

היום – ימים ראשונים

דוד טל

נחום סוקולוב העלה זכרונות בקשר להיום ורשם אותם בשנת 1936 במאמר שכותרתו "אישי היום".³ לדברי סוקולוב דווקא התאמצו השבועונים הוותיקים באותן השנים להסב את שבועוניהם ליומון – לפחות הצפירה. לסוקולוב גם נודע שיזמים אחרים ביקשו לייסד עיתון יומי, אלא שהשלטונות הרוסיים לא התירו זאת. סוקולוב מבהיר שהוא עצמו ביקש להוציא לאור יומון עברי בנרשה בשם "הדור". לאחר שגובשה מתכונת העיתון ונמצא המממן, הגיש סוקולוב ביום 17.6.1885 בקשה פורמלית למזכיר לענייני הדפוס, סמכות הרישוי המתאימה, ובקשתו לא אושרה, לא על-ידי אותו המזכיר ולא על-ידי הממונה עליו. סוקולוב מוסיף ששמור בידו מכתב הסירוב שנושא את התאריך 9.8.1885. לתאריכים שהוזכרו יש משמעות בשל סמיכותם למועד שבו ניתן לקנטור ההיתר להוציא לאור את היום.

שלטון הצאר, כמו כל משטר שבו נהוגה צנזורה קפדנית, חשד בכל יוזמה להוציא לאור ביטאון חדש, ולכן גילה קשיחות במתן רישוי דרוש. רגישות השלטון גברה כאשר שפת הביטאון לא היתה רוסית ובמיוחד אם שפת הביטאון היתה עברית – "השפה היהודית העתיקה" כפי שכונתה באותם ימים, שפה שלא היתה מובנת לפקידים הממונים. שאיפה להוציא לאור עיתון יומי התפרשה כניסיון להתארגנות אסורה, או כרצון להביע בפומבי ביקורת על מעשי השלטון.

החיפוש אחר דרך אפשרית להשגת רישיון היה פתלתול וחייב משאבי זמן וכסף, אך מעל לכל – מציאת קשרים ומקשרים טובים לפקדי השלטון. ממי שהחל בתהליך התמודדות שכזה נדרשה הכרה עצמית ונחושה שהדרך שהוא הולך בה נחוצה וכדאית. ספק אם תנאי זה התקיים לגבי המליץ והצפירה. בשתי מערכות העיתונים היו חילוקי דעות בדבר המשך הדרך: חיים זליג סלונמיסקי, בעל הצפירה ומייסדה לא התלהב, בלשון המעטה, מאפשרות קיומו של עיתון יומי שהחדשות בו הם העיקר, ולעומתו סוקולוב טען בהמשך לבכורה על הרעיון.⁴ אלכסנדר צדרבוים (ארז), רצה להפוך את המליץ מעיתון דו-שבועי ליומון, והיו לו קשרים דרושים כדי להוציא את הרעיון אל הפועל,⁵ אך יהודה ליב גורדון, העורך בפועל, התנגד לכך. כידוע פילוג איננו מקדם יוזמה, ויש על כן סימוכין לעמדתו של כ"ץ שהובאה לעיל. בשנת הופעת היום השיג שאול פנחס רבינוביץ רישיון להוציא לאור את "כנסת ישראל" ודבריו במאמר המערכת של הגיליון הראשון הם עדות מסייעת לגישתו של כ"ץ: "...כי בהציבנו לפנינו מטרה נשגבה

אם נכונה האימרה "הכל תלוי במזל..." אפשר לקבוע בוודאות כי להיום, היומון העברי הראשון, לא היה מזל בשנות הופעתו, ואין לו מזל במקום הנחפא שבו הוא נמצא בדברי ימי העיתונות העברית. סוקרי תולדות העיתונות העברית הפריודית מזכירים בחטף את היום ואת מייסדו יהודה לייב קנטור,¹ וממהרים לעבור ולהתמקד בהמליץ וב הצפירה, שהחלו כשבועונים שאמנם קדמו להיום, אולם בהמשך, מחוסר ברירה, נאלצו לחקות את מודל הפעילות של היום והפכו אף הם ליומונים. הכל מודים שקנטור הציב בהיום תקן חדש של עיתונות עברית מודרנית בתוכן, בצורה ובאופן הגשת החדשות לקורא, אך החידוש של קנטור איננו מובלט כראוי.

מאמר זה מבקש לדון בשלשה נושאים: (א) תהליך הכינון של העיתון (ב) המקורות למימונו. (ג) התגובות להופעתו בעיתונות העברית.

היוזמה והרעיון

בשנות ה-80 של המאה ה"ט בשלו התנאים לייסוד עיתונות יהודית יומית בכלל, ועיתונות עברית בפרט. שפע של אירועים התרחשו באותן השנים בקרב עמי אירופה ובמסגרת הקהילות היהודיות שבתוכם. אצל הראשונים נמשכו המלחמות על רקע לאומי, ובהמשך להן התכנסו ועידות בינלאומיות שעל בסיס החלטותיהן שונתה המפה המדינית של אירופה. הציבוריות היהודית נדרשה באותן שנים להכרעות פוליטיות, דתיות, אידיאולוגיות, תרבותיות ולשוניות. לקוראי העברית, ובמיוחד לאלה שלא שלטו בשפת המדינה, היה עניין לדעת על האירועים לסוגיהם בסמוך למועד התרחשותם, ומכלי פרסום איכותי. על רקע זה עולה השאלה מדוע עיתונים ותיקים ומבוססים, כגון המליץ מפטרבורג והצפירה מנרשה, לא נקטו יוזמה מספיקה כדי לשנות את תדירות הופעתם ליומית?

בן-ציון כ"ץ החזיק בדעה שהשבועונים הוותיקים לא זיהו את הצימאון לחדשות של הקורא העברי והוא מייחס להמליץ ולצפירה שאננות וחוסר יוזמה: "אמנם לזה (כלומר לשינוי תדירות ההופעה, ד.ט.) דרוש רישיון מיוחד ולא בקלות היתה הממשלה הרוסית נותנת להם את הרישיון הזה. אבל מעולם אפילו לא ניסו להשתדל שיתירו להם להוציא עיתון יומי במקום שבועון".²

הפריטיים לאשתו,¹² נכתבו לאחר שקנטור השיג רישיון להיום ולאחר שכבר נצברה בידי קנטור כמות נכבדה של חותמים בחתימה מוקדמת. קנאת הסופרים ופחד מפני אובדן מנויים הן שהגבירו מאמץ, גם מצד הצפירה וגם מצד המליץ ("אנוסי היומונים" כהגדרתו של קופץ¹³), כדי להגיע לקורא מדי יום. מספר חודשים לאחר הופעת היום השיג גם הם היתרים להוצאת עיתון יומי. ייתכן גם שהתקדים שיצר קנטור סלל לאחרים את הדרך. לסוקולוב זכור שהוא היה ראשון במירוץ להשגת היתר להוצאת יומון, ואיננו מוכן לקבל בשלוות נפש שמישהו אחר הקדים אותו, ואולי יש בדבריו תעוועי זיכרון. המשוררת הרוסיה אנה אחמטובה היטיבה להגדיר את מגבלות הזיכרון האנושי במשפט: "כל ניסיון להפיק זכרונות לכידים כמוהו כזיוף. אין לך אדם שזכרונו ערוך לזכור הכל כהמשכיות רצופה".

20 שנה לאחר שקנטור הלך לעולמו פרסם סוקולוב את "אישי היום", וזאת כאשר כיהן כנשיא ההסתדרות הציונית ומאחרי עשרות שנים של פעילות ציבורית והישגים מרשימים. אפשר היה להניח כי סוקולוב של אמצע שנות השלושים של המאה העשרים לא ייחס חשיבות מיוחדת להישגיו בשנות השמונים של המאה ה"ט, ימים שבהם השתתף בעריכת הצפירה והתחרה בקנטור על נתח שוק של קוראים. למרות זאת מורגש ב"אישי היום" כי נותר בו בסוקולוב יותר ממה שהיו מעימות העבר שהיה בינו לבין קנטור ועדיין יש בו זיק של התמודדות נעורים. חשוב היה לו לסוקולוב שההיסטוריה תדע לפחות מי היה הראשון שהגה את רעיון העיתונות העברית היומית ומי נאבק לכינונו, בין אם העובדות תואמות למאבק שהיה ובין אם נדמה שהיה מאבק כזה. באין דרך אחרת מבטל סוקולוב את הישג הראשוניות של קנטור ומוצא נחמה בעצם העובדה שהוא היה חלוץ הרעיון: "חקירה בטלה היא מי היה 'ראשון' שהמציא אמצאה זו".¹⁴ כאילו בעל כורחו נאלץ גם סוקולוב להודות, שבדברי הימים תירשם ראשוניות הרעיון של ייסוד היומון העברי ומימושו על שמו של קנטור: "אין מצווה נקראת אלא על מי שגמרה – וגומר הרעיון של עיתון יומי עברי היה ד"ר יהודה ליב קנטור. אומץ נפשו וכוח לבו ורוחב דעתו ערבו בעדו, כי יצליח במפעלו זה ושלא יבושו בו קווי"ו".¹⁵ סוקולוב מדבר בהערכה רבה על מרצו ואומץ ליבו של קנטור, על כישוריו המולדים והנרכשים, על ידיעותיו הרחבות ועל השכלתו המקיפה.

הרישיון

ב־28 בדצמבר 1884 (על־פי הלוח היוליאני) פנה קנטור אל הרשות לענייני עיתונות וביקש היתר להוציא לאור יומון עברי שיתלווה אליו גם ירחון ספרותי. בפנייתו, שצילום ממנה מתפרסם כאן לראשונה¹⁶, קרא קנטור לכתבי העת שתכנן בשמות ארעיים: "העת" ליומון ו"ציון" לירחון, והסביר לרשויות לשם מה דרוש עיתון עברי יומי, ציין את מגמותיו ותיאר את קהל היעד. מנהל הרשות הראשית לענייני עיתונות, י' פיאוקטיסטוב, המליץ בפני השר הממונה עליו לדחות את הבקשה ונימק: "קנטור־רכס רחוק מלהניח את הדעת מנקודת מבטה של הצנזורה".¹⁷ קנטור עירער על ההחלטה השלילית אך הערער לא קידם את הטיפול בבקשה.

בפנייה חוזרת לשלטונות מיום 5 ביולי 1885, כלומר סמוך לתאריך בו נכנס גם סוקולוב למרוץ להשגת רישיון ליומון עברי,

ונעלה (כלומר הפקת ביטאון, ד.ט.), הננו יודעים בנפשנו כי די און בליבנו להתגבר על כל המכשולים והפגעים הרעים...".

במאמרה "המירוץ אחרי העיתון העברי היומי" מדלגת אלה באואר על שאלת היוזמה, ומאמצת את הסבריו של סוקולוב. סבורני שהדברים ראויים לעיון נוסף כדי להבחין בין עובדות שעליהן מספר סוקולוב ואליהן אפשר להתייחס כאל מציאות, לבין ההערכות של סוקולוב שהן, במקרה זה, סובייקטיביות במידה רבה ולא חסרות פניות.

בגיליון הראשון של היום מציין קנטור שידידים הזהירו אותו מפני הוצאה לאור של עיתון יומי וראו בכך הרפתקה עתירת סיכון. מתחרים אפילו ניבאו לקנטור כישלון. בחינת תוכנו של האזהרות תומכת במידה רבה בגישתו של כ"ץ שלפיה אכן היו השבועונים הוותיקים שאננים: "רבו המזהירים אותנו מלכת בדרך החזשה" כותב קנטור במאמר המערכת ומוסיף:

אלה מזה מיראים אותנו לאמר: איפא תקחו מאמרים למלאות בהם מדי יום ביומו... ואלה מזה קוראים האמנם תחדשו כנשר את נעורי שפת עבר... ואלה מזה מרפים ידנו בהוצאות הגדולות והרבות הדרושות לכלכל ענין גדול כזה.⁸

השוואה בין המובאות של קנטור במאמר המערכת הראשון של היום, לבין איגרת פרטית של י"ל גורדון מאשרת שבין המזהירים בולט י"ל גורדון, העורך בפועל של המליץ באותה תקופה.⁹ כמו בבדיחות של אלתר דרוינב שמתחילות ב"שני יהודים נסעו ברכבת...", יש גם בעניין שנדון כאן מעשה בנחום סוקולוב ובדוד פרישמן¹⁰, שנסעו ברכבת מורשה לפטרסבורג בינואר 1886, מסע שגם סוקולוב וגם פרישמן מספרים עליו, אך כל אחד מהם העלה על הכתב את זכרונותיו מאותה נסיעה בתקופה אחרת ובהדגשים אחרים. באור מציינת במאמרה שאזכר: "סוקולוב פגש באותה רכבת נוסעים יהודים וניהל עמם שיחה אקראית שחזקו את תחושתו כי הרחוב היהודי המזרח אירופי מחכה בכליון עיניים לעיתון יומי בשפה העברית". לעומת זאת זוכר פרישמן כי באותה נסיעה סוקולוב הסתייג מעצם הצורך בעיתון יומי, ואף הביע חוסר אמון מאפשרות קיומו של עיתון כזה. כותב על כך פרישמן:

גם האיש הפקח הזה (הכוונה לסוקולוב, ד.ט.) לא האמין באפשרותו של עיתון יומי עברי ויהי מושך את כתפו לעומת קנטור ולכל המעשה אשר הוא אומר לעשות. שששועים לאיזה זמן מועט! הקהל העברי אין לו צורך למותרות כאלה! את המעט שכבר ישנו לנו, גוזלים ממנו על ידי חידושים כאלה!¹¹

חוסר הנחישות במערכות הצפירה והמליץ להוציא לאור עיתון עברי יומי, למרות שהייתה להם תשתית דרושה לכך, היא זו שהשאירה את קנטור לבד בזירת ההתמודדות, וקנטור ניצל את המעמד כהלכה.

סוקולוב היה מוטרד במיוחד לאחר שהתברר לו כי מישהו הקדים אותו ועומד להוציא לאור עיתון מתחרה וחדשני בתוכו, בצורה ובמהירות תגובה. מבדיקת סדר התאריכים נראה שהצהרותיו של סוקולוב בדבר נחיצותו של עיתון עברי, כפי שבאו לידי ביטוי במכתביו

שהיו נוהגים להלשין זה על זה תמיד. מלבד זה היו איזה אנשים נכנסים ויוצאים תמיד ללשכת פקידי הדפוס ומשתדלים לגדר דרך בפני מבקשי עתונים חדשים. פעם ושתיים ביקשתי והשיבו פני ריקם, פעם אחת באנו, חברי המנוח רבינוביץ ואני כותב הטורים האלה, אל המיניסטר שעל השכלת העם הגראף דליאנוב לבקש ממנו רחמים על שני תלמידים יהודים אשר עוותו משפטם, ובאותו מעמד ספרתי לו את מאונם של פקידי הדפוס לתת הרשאה על עיתון עברי חדש, והוא אשר היה בעצם איש טוב לב, ורק עמד לשרת בכהונתו בשעה שלא היתה רצויה לנו, הבטיח לדבר על אודות הענין עם ראש פקידי הדפוס. הבטיח ומלא. חמישה ימים נתן לי הרישיון אשר בקשתי.

קנטור סיפר לעורך של אחד העיתונים הרוסיים, כי השיג רישיון להוציא לאור יומון עברי.²⁶ אותו עורך נהג כדרך העורכים ונתן לידיעה שנמסרה לו פרסום מעל דפי העיתון שעליו היה מופקד, וגם הוסיף דברי השתוממות והתפלאות. הידיעה עוררה מטבע הדברים פליאה, ובהמשך – תגובות, עצות ואזהרות, גם מצד מעודדים ומברכים, וגם מצד חוזי שחורות.

מימון

עיתון הוא כידוע מפעל כלכלי עתיר השקעות ומרובה הוצאות. מי שנכנס להרפתקה עסקית בענף זה מהמר בין הצלחה לבין כישלון, והמדובר בסכומים משמעותיים. הסיכון לכישלון גדול במיוחד בעיתון סקטוריאלי (משכילים קוראי עברית) שהכנסותיו תלויות בחוג מנויים מצומצם. לקנטור לא היו מקורות להשקעה בעיתון ולא אמצעים לנהל אותו. מאשה, בתו הבכורה של קנטור, רשמה בזכרונותיה: "בצידו החומרי עזרה לו אמי שהשקיעה במבצע את כל אמצעייה המוגבלים, סבי אבי אמי, היה בעבר איש אמיד, אבל דוקא בזמן שהוא הדרדרו עסקיו ובשנת 1886 התחיל להופיע העיתון היומי הראשון בעברית היום."²⁷

מידת המהימנות שיש לייחס לכתיבי זכרונות של בני משפחה מחייבת בדרך כלל זהירות ואימות. נראה שבמקרה זה בן-ציון כ"ץ²⁸ דייק יותר בקביעתו: "כשיסד קנטור את העיתון לא היתה פרוטה בכיסו", ומסקנתו של כ"ץ היא שקנטור נטל סיכון רב כאשר יצא לדרך. תיאור דומה עולה מתוך תשובה של י"ל גורדון למחאתו זאב וולף קפלן:

שאלותיך בדבר מ"ע של קאנטור הן גם שאלותי. גם אנכי כמוך השתוממת... והשאלה היותר גדולה היא – מאין יקח לו כסף לשלם לעזריו?²⁹ כי הוא בעצמו עני ומוקף בחובות כר' חנינא בן-תרדיון בספוגין של צמר;³⁰ ולכן כמעט אין ספק בידי שלא יעמוד מכתב עתו לאורך ימים ויהי סופו כסופו של הרוסקי יעוריי.³¹

היום הוקם שלא על בסיס תחשיבים כלכליים וללא גיבוי של גוף תומך. קנטור פעל במידה רבה מתוך אדיקות נאיבית משום שהאמין שהוא דורך על קרקע מוצקה, וכי יש בידו מוצר שהציבור מעוניין בו, ולכן הניח שגם הצלחתו הפיננסית מובטחת. קנטור מאשר שגם ידידים הזהירו אותו מפני הנטל הכספי הכבד שהוא לוקח על עצמו, וכדבריו: "אמרו לי שאצטרך לאוצרות קרח בענין גדול כזה."³² הידידות בין י"ל קצנלסון לבין קנטור הביאה להתייעצות מוקדמת

העלה קנטור נימוק נוסף שאמור היה להצדיק את יוזמתו: "...מיגור בדידותם וקירובם של הקוראים רק את שפת היהודים אל החיים והאינטרסים של העם הרוסי הסובב אותם [...] כדי לספק להם ידיעות חיוביות ואמינות על חייה האינטלקטואליים והכלכליים של רוסיה". הפעם כבר נקב קנטור בשם היום כשם היומון שעמד להוציא לאור. צבי הכהן רבינוביץ, מי שהיה המו"ל של הרוסקי-יברי ומחבר הספר "אוצר החכמה והמדע", הוא שפתח בפני קנטור את הדלתות הנחוצות לשם קבלת רישיון.¹⁸ רבינוביץ, שהיה מקושר היטב עם אנשי השלטון ומבאי ביתם, זכה בשנת 1885 לתואר "אזרח נכבד" מטעם ממשלת רוסיה כהוקרה על עבודתו המועילה.¹⁹ סביר שתואר זה הוסיף למעמדו של רבינוביץ וכך גם ליכולת השפעתו. מפגש מוצלח בין רבינוביץ וקנטור עם השר דליאנוב²⁰ הניב את הרישיון. סוקולוב מתאר זאת כך:

איוואן דודאוויטש דעליאנוב, שר ההלכה²¹ בימים ההם, האיש הזה מזרע הארמנים, שאביו כבר עלה למדרגת גנראל מאיור בצבא הרוסי, היה תם וישר ונדיב לב, ושיח ושיג לו עם היהודים הגדולים, והיה נוהג כבוד בחכמי ישראל וביניהם היה הח' צבי הכהן רבינוביץ'. ברא דמאריה²² דעליאנוב סייע הרבה ואחרי השתדלות מרובה ותזכירים והליפות הרצאות-נימוקים נעתר האיש הטוב הזה לקבל על עצמו להכריע את הכף לטובה...ודעליאנוב קירב בחיבה את זה שהתעתד להיות עורך העיתון היומי...והרישיון ניתן להו"ל עיתון עברי יומי בפטרבורג בשם היום, והמו"ל והעורך – ד"ר יהודה ליב קנטור.²³

קנטור מאשר שמתן הרישיון צמח מההיכרות הטובה שלו עם דליאנוב. בשנת 1899, כ-11 שנים לאחר שהיום הפסיק להופיע, חוזרים קנטור ופרישמן ומעלים את האפשרות לחדש את הופעת העיתון. שניהם יודעים שהם שוקעים בחלומות ומתרפקים על זכרונות עבר יותר מאשר על תוכניות לעתיד. במכתב לפרישמן מיום 20.9.1895 חוזרת ועולה ההיכרות הטובה שהיתה בין קנטור לבין דליאנוב. כותב על כך קנטור:²⁴

אתה מבין יקירי עד כמה רוצה אני בתקומת היום שלנו לתחיה; בכל ענין ואופן לך הלא תהיה עבודה חביבה ומוגנה אם ישוב מכתב העת הזה לראות אור...אז אין טוב לנו כי אם לשוב ולבקש מאת הממשלה את הרישיון הנחוץ. הדבר הזה לא יעלה בנקל, ומה גם כי מת דעליאנוב, האיש אשר היו דלתותיו פתוחים לפני בכל עת ובכל שעה...

היומון הד הזמן שיצא לאור בוולנה הקדיש את גיליונו מיום 31.1.1911²⁵ לציון חג מחצית היובל להופעתו של היום, וקנטור פירסם בגיליון חגיגי זה זכרונות מהימים שקדמו לכינון היום. קנטור מציין בין היתר שעבר תלאות וייסורים להשגת רישיון להוצאת העיתון, וכי גם הוא נתקל בסירוב, אלא שפגישה מקרית עם דליאנוב קידמה את העניין, והרישיון התקבל מהר מן המצופה. קנטור גם מוסיף הסברים לקו הנוקשה של שלטונות הצאר:

לא נקל היה הדבר בימים ההם להוציא מאת הממונים על עניני הדפוס רישיון לעיתון עברי כזה. העיתונים העבריים בכלל לא היו אהובים להממונים ההם, מפני שהם בעצמם לא יכלו לקרוא אותם, והצינזורים העבריים, או מי שהיו עבריים, היו חשודים בעיניהם בגלל המלשינות

נחום סוקולוב

בהדרגה לביטאון מקובל על חובבי-ציון, תנועה שרבים מקוראי העברית הזדהו עמה.

מצבו הכספי של היום הלך והחמיר אך קנטור לא אמר נואש. כדי לשרוד החליט קנטור להעניק למנויים תשורות ספרותיות.⁴² בין המתנות היו תרגום עברי של אחד מהכרכים של כתבי גרץ ("געשיכטע דער יודען בהעתקה צחה קלה בשפת עבר")⁴³ וכן סיפור נבחר ("אשר יהיה גם מקור ידיעות נאמנות...לאחד את הערב עם המועיל"). כנראה שבמתנות אלה לא היה די, וקנטור נאלץ לנקוט תחבולה נוספת ויקרה יותר.

קנטור החליט להוציא לאור ירחון ספרותי בשם "בן-עמי", מוסף ללא תמורה למנויי היום. בגליון 249 לשנת 1886 מיום 12.12.1886 מוזמן הציבור לחתום על היום לשנת 1887. החותמים על היום יקבלו את מ"ע "בן-עמי" חנם אין כסף, וגם בעד המשלוח לא ישלמו מאומה". ק' שפירא הוא שעזר לקנטור להשיג את הרישיון הדרוש להוצאת הירחון, והוא גם זה שהושיט לקנטור עזרה כספית. הפעם הסתבך קנטור בחובות, הסתבכות שנמשכה זמן רב לאחר שהיום חדל להתקיים.

שפירא הודיע לקצנלסון שהוא מוכן להעמיד לרשותו של קנטור 1,000 ר"כ. כ"ץ סובר שמשום כבודו של קנטור החליט שפירא, ואולי בעצה אחת עם קצנלסון, להציג את הסכום האמור כאשראי שייגבה בעתיד ולא כמענק או מתנה. כדי להשלים את ההסוואה התבקש קצנלסון לחתום על שטר ערבות ע"ס 500 ר"כ. קצנלסון הסתמך בכך על דברתו של שפירא, כי השטר לא יוצג לפרעון לעולם.⁴⁴ מה שאירע בהמשך עולה ממכתבו של קנטור שנשלח לדוד פרישמן 10 שנים מאוחר יותר, כאשר קנטור כיהן כרב בליבאו ושהה זמנית במעיינות קיסנינגן על פי מצוות רופאיו. וזו לשונו של קנטור באותו מכתב:⁴⁵

... הלא ידעת את 'ידידנו' האדון ק' שפירא, בידי האדון הזה נמצא עוד מימי 'היום' שטר חוב של חמש מאות ר"כ חתום בידי קאצענעלסאן. אנכי לא דימית ולא עלתה על ליבי כי ישתמש ק"ש (קונסטנטין שפירא) בשטר ההוא אחרי כי הרבה מאד הבטיח לי אז לעזור לי – ומידת עזרתו הלא ידעת. אמנם בעודני יושב פה והנה בא אלי מכתבים מהבית ומק"ס (קצנלסון) ומאחד מעורכי הדינין⁴⁶ לאמור, כי מסר ק"ש את שטרו

בין השניים וגם קצנלסון ניסה למנוע מקנטור הסתבכות בעבודה קשה ובחובות כספיים: כשהתייעץ עמדי חברי הד"ר קאנטור ע"ד (על דבר) הוצאת עיתון יומי בלשון העברית הרפיתי את ידיו באמרי לו, כי הדבר הזה דורש עבודה מרובה ויגיעה גדולה ו"ממון קרח", ולפיכך לא יעלה בידו.³³ ובכל זאת הלווה קצנלסון לקנטור 1,000 ר"כ. ספק אם קצנלסון גבה אי-פעם את החוב.

הפרון נפתלי הירץ (הוראצי) גינזבורג הוסיף לקנטור מענק של 1,000 ר"כ לצורכי העיתון. גינזבורג, שהיה קורא מובהק של ספרות עברית, נהג לתמוך בעיתונים עבריים.³⁴ סכום נוסף של 1,000 ר"כ לווה קנטור מקונסטנטין שפירא,³⁵ צלם בבית המלכות, מומר שלא ויתר על אהבתו לספרות העברית ולעיתונות העברית. שפירא העמיד לרשותו של קנטור אשראי למרות שלדעתו דרוש היה ירחון ספרותי לעם ישראל, יותר משדרוש לו עיתון יומי. במכתב מיום 22.1.1877 ששלח לידידו א"ש פרידברג³⁶ טוען שפירא שהוא משמש משענת לכל העיתונים העבריים, בין בשתדלנות הדרושה אצל השלטונות ובין בתמיכה כספית. מוסיף שפירא ומפרט:³⁷

...מי קרא לצפירה ממכתב שבוע ותהי למכתב יומי? – אנוכי. מי חילץ את הצפירה ממות נפשה ויאמר לה: בדמך חי? – אנכי... כמה פעמים נתתי מכספי לארז³⁸, ובעת אחרונה 600 ר"כ נתתי לו בהלוואה... ואם נתתי להלוואה לקנטור אלף ר"כ אשר כבר שילם לי עד הפרטה האחרונה...

קנטור נשען בעיקר על האמונה שההכנסות מדמי מנוי יספיקו לו, גם כדי להחזיר את הסכומים שלוהו וגם כדי לשלם הוצאות שוטפות. קנטור לא הביא בחשבון שני מצבים קוטביים: (א) שהעיתון ייכשל באופן מוחלט, או (ב) שהעיתון יצליח מאד, ואחרים יחקו את המודל. שני התרחישים היו אפשריים, וכל אחד מהם היה מעמיד את קנטור במצוקה כספית.

הביקוש להיום היה תחילה מעל לצפיות. מספר המנויים הגיע תוך חודש ל-2,400,³⁹ מספר מרשים במונחי אותם ימים. התברר שהקוראים מעוניינים במיוחד בעיתון יומי, עלון שמנוסח בפשטות ובתמציתיות, אך דווקא ההצלחה היא שהביאה לתחרות. מתוך רצון לשרוד הפכה הצפירה ליומן כחודשיים לאחר שהיום יצא לאור והמליץ – כשלושה חודשים מאוחר יותר. "שוק המנויים", מונח המאפיין תת-קבוצה של ציבור קוראים,⁴⁰ היה מצומצם יחסית וקשיח משום שהופעתו של עיתון נוסף לא גרמה בהכרח גם להגדלת מספר המנויים, אלא ליצירת מעבר של מנויים בין העיתונים. מנוי חדש להיום לרוב איננו קורא שהתווסף למעגל הצרכנים של העיתונות העברית, אלא לקוח שהחליף ספק. במידה שגדל מספר המנויים של היום בה במידה הצטמצם מספר המנויים של הצפירה והמליץ.

שוק המנויים היה מצומצם מדי כדי לפרנס שלושה עיתונים יומיים במקביל. קנטור ניסח מסקנה זאת 25 שנה לאחר כינון היום כך: "עדת הקוראים עברית והחותמים על עיתונים עברים היתה עוד קלה ודלה מהוליד שלושה בכרם אחד ולפרנסם כדי קיומם"⁴¹. ככל שהתחרות בין היומונים הלכה והתחזקה, כן הורע מצבו של היום. להצפירה היה חוג קוראים ותיק ששמר לו אמונים, והמליץ הפך

בבקשה לקבלת סיוע מכספי קרן "ההון לחינוך היהודי", קרן שמומנה ממסכים (היטל הרוכלים והיטל הנרות) שנגבו מהאוכלוסייה היהודית. למסמכי הבקשה צירף קנטור תרגומים של מבחר מאמריו בהם קרא ליהודים צעירים שלא יתלהבו מתיאוריות סוציאליסטיות ובמקום זה יתגייסו לצבא. השלטונות אישרו רק לעיתים נדירות סיוע מסוג זה. לקנטור ניתן סיוע בסך 1,000 ר"כ (וייתכן שגם כאן עזרו קשריו הטובים של ק' שפירא), לאחר שראש הרשות המרכזית לענייני העיתונות הודיע, כי העיתונים היום ובן-עמי "שונים מכול הוצאות לאור אחרות בשפה היהודית בכיוונם המהוגן והפטריוטי".⁵² אך גם סיוע זה לא הוסיף שנים להיום. קנטור הסתבך בחובות חזשים, והעיתון נלע את שעריו בראשית שנת 1888.

טריטוריה⁵³ כתב פיליטונים בהיום וחתם בדרך כלל בשם שאול "אחד מדרי מטה". כפי שכבר הובהר, לא היו בידי קנטור אמצעים מספיקים לשלם לסופריו וטריטוריה התרעם על כך ואף צימצם את קשריו עם היום. קנטור השיב לטריטוריה בסוף שנת 1886 במכתב מפורט ומנומק שמלמד על מצבו של היום באותו הזמן. להלן מספר קטעים מהמכתב האמור:⁵⁴

...החלתי את השנה העברה באלפים וארבע מאות חותמים, ולו נשארו כל החותמים האלה תחת ידי כל השנה, כי אז לא הייתי מבטיח על שקר; ואני בתומתי האמנתי, כי כל האנשים אשר חתמו על שנה שלמה, מחויבים הם לשלוח את השיעור השני וגם השלישי; על כן חשבתי את סכום הכסף העומד לבא לפי מספר החותמים. אולם הנסיון הראוני לדעת, כי אזהבים אחינו בני ישראל לראות ולנסות את כל מה"ע, כאשר יאהבו ד"מ (דרך משל) לנסות את כל הרופאים. כמעט החלה הצפירה להופיע מדי יום ביומו פנו רבים מחותמי היום אל הצפירה ואחרי כן פנו אל המליץ. וכה נשארתי עמוס בהוצאות גדולות, אשר היה עלי לעשות לסדר את כל ענייני היום בראשית צאתו לאור, לגונן באלף ושש מאות חתומים. כמעט דמיתי, כי חתימת הרבע תיתן לי כך וכך, והנה נתנה החצי, ומה יכלתי לעשות?

קנטור המשיך להאמין כי היום יחד עם בן-עמי יגדילו את מספר המנויים ויאזנו את המצב הכספי והוא אף ניסה לשכנע גם את טריטוריה שהדברים אפשריים, למרות שהמתחרים נקטו דרכים בלתי כשרות כדי לפגוע בהיום:

...והנה, ידידי, עתה באה עת החתימה לשנה הבאה. לפי הנראה ייטב מצב היום עתה מאשר היה בשנה שעברה, ואולי תבא הברכה אל ביתו לרגלי בן-עמי ואף כי המתחרים בו עושים כל מעשי תועבה לנבל שם היום, כן שלחו מכתבי פלסתר לכל ערי המדינה להודיע כי היום מכר את עצמו לאיש אשר כבר עזב את היהדות, למען היותי לאטוב נגף לחובבי ציון, בשל זאת החותמים הולכים ורבים. ואקוה כי ייטיב לי עתה מאד, אחרי אשר הראו הקוראים לדעת גם את המליץ גם את הצפירה והם שבים אלינו.⁵⁵

מלבד ק' שפירא היו לקנטור גם נושים אחרים, והוא נאלץ במשך שנים להפריש חלק נכבד ממשכורתו כרוב כדי לפרוע חובות מתקופת היום. קנטור מוסיף ומציין במכתב לפרישמן שצוטט לעיל: "זה כשש שנים הנני יושב בליבאו ומתפרנס משכרי המצומצם וכל העת הזאת לא חדלתי לשלם את חובות היום ובשנה הזאת בעצמה שלמתי שלוש מאות ר"כ".⁵⁶

לבית דין והוא תובע מאת ק"ס חמש מאות ר"כ קרן ושלוש מאות ר"כ ריבית, בסך הכל שמונה מאות ר"כ. וק"ס הלא איש נלהב הוא מאד והוא צועק: אבדתי, אבדתי! ובאמת היה מצבו רע מאד לרגלי התביעה הזאת, ונקל לך להבין, יקירי, עד כמה נפעמתי לשמועה הזאת! שלושה ימים הייתי כהלום רעם, ד' יודע ועד, כי לו היו שמונה מאות ר"כ תחת ידי, כי אז לא התמהמהתי אף רגע שלחתי אותם לידי ק"ס להציליה מן הנגע הזה. אבל גם שמונה מאות פרוטות לא אוכל כעת לשלוח, וגם הכסף המעט להוצאות נסיעתי אספתי בקושי גדול מאד. לכן כתבתי לק"ש, היושב כעת במאריענבאד, כי נכון אני לשלם לו שש מאות ר"כ בשלושה שיעורים, מאתיים ר"כ לשנה, אפס מסופק אני מאד, אם ירך האדון הזה את לבבו לקול צעקתי, כי מלבד קבלת הכסף, הנה ישמח לבבו לראות את ק"ס נגש ונענה, וגם יקוה כי בגלל זה תופר ברית האהבה ביני ובין ק"ס – הלא ידעת את לב האדון הזר הטוב והמיטיב לכל.

בסוף אוקטובר 1887 פנה שלום עליכם⁴⁷ לפרישמן והתעניין באישיותו של קנטור וכנראה גם במוסר התשלומים שלו. בדברי התשובה של פרישמן מובלטת תוצאת התחרות בין היומנים העבריים והשלכתה של תחרות זו על היום. במכתב לשלום עליכם מיום 30.10.1887 כותב פרישמן:⁴⁸

...במכתבך אתה רומז לי כי דבר לך 'אלינו' (כלומר: אל הרידקציה, אל ה' קאנטאר או אלי) וכן אתה שואל אותי אם ה' קאנטאר הוא איש ישר. מי יתן והיה כל עם ה' ישרים כמוהו, אך אחריתם לא תהיה כמוהו! כי עובד האיש לבהלה, והקונקורנציה שעמדה על היום בטרם שהספיקה לו השעה לתקוע יתדותיו במקום נאמן, היא הצרה את צעדיו תחתיו ולא נתנה אותו לצאת ידי חובותיו⁴⁹ הרבות בעתן ובזמן. אולם אין ספק בלבי כי האיש הזה ישר רוח ובר לבב, ואף עשה יעשה כל אשר יוכל למען שמו... אולם ה' קאנטאר בעל היום איננו קאפיטאליסט ואיננו תלוי בדעת עצמו – ועל כן היתה כל עבודתו לשוא. לו היה לה' קאנטאר איזה סך הגון להציב את היום על יסודות חזקים ונאמנים, כי עתה הכרענו את הקונקורנציה בנקל ואז יכולנו לעשות בספרותנו מעשה אשר כמוהו לא היה עוד לעולמים; ואולם בעל היום נגש אל המלאכה בידים ריקניות, ועל כן היום עוד מתחילת בריאתו יגור כקנה בתוך המים.

פרישמן גם נקט יוזמה באותו מכתב, שלא ברור עד כמה הייתה מתואמת מראש עם קנטור. פרישמן הציע לשלום עליכם שותפות בהיום:

לא אדע, אדוני, באיזה מקצוע אתה עוסק ומשלח ידך מהו, אבל יודע אני כי אינך עני⁵⁰ ובכך הגידה נא לי, מחמד, היש בך איזה זיק של חשק להשתתף עם ה' קאנטאר או עמי בהוצאת היום או "בן-עמי" או באיזה מערכת שיהיה? אם לא חשקת להיות 'איזדאטעל' (מוציא לאור) לאיזה מ"ע ולקרוא שמך עליו? – הנני מוסר לך מודעה בלחש כי הקאפיטאל לעסק כזה איננו גדול ועצום יותר מדי...

שלום עליכם לא קיבל את ההצעה והלך בדרך משלו בתחום ספרות היידיש. המצוקה הכספית הכריחה את קנטור להמשיך ולחפש מימון מכל מקור אפשרי. ק' שפירא היה רק אחד מהם. אלישביץ⁵¹ מצא שבתחילת אוקטובר 1887 פנה קנטור אל המשרד לחינוך עממי

בין הכתות לא יאשם, אבל אם כן אל נא יאמר גם להכריע ביניהן, כי אם יאמר להכריע עליו לדעת אשר מחלקותיהן היא הדברים שאין להם הכרעה.

שתי הכתות המתגודדות היום בישראל עומדות זקופות אלה מול אלה וגיא גדולה ביניהן ואין כח בידי אדם לנטות גשר עליה בין אלה לאלה. כי ע"כ המשכיל הנאמן בעת ההיא או ידום או יאמר דברים ברורים הלנו הוא אם לצרינו.

עם זאת מודע בן־יהודה לחשיבותו של היומון וברוחב לב הוא מאחל לקנטור הצלחה:

היום שומר את תפקידו להביא בעליו חדשות מדיניות וכלליות מן המשובח ומן החדש קודם. סופריו העוזרים על ידו בערי המדינות ובקריאות הגדולות אשר בחוק־לארץ יודעים מה שלפניהם, ובשפה ברורה ובקוצר מילים מעריכים (בשפת ימינו: עורכים) את מכתביהם ואינם מדברים שלא מעניין ואינם מרבים להג הרבה וסברות מופשטות ועצות של שטות.

סוף דבר הנני לברך "שהחיינו" על הפרי הזה הנראה בזמננו כאשר כחדושו כן חשיבותו. ונקוה אשר פרי זה לא יעלה כנימה ולא יאכלנו התולעת ויתענגו עליו בית ישראל.

ב. הלבנון

הלבנון⁶¹ חידש את הופעתו בשנת 1886 בלונדון לאחר ששעריו היו סגורים כשלוש שנים. במאמר המערכת של הגיליון הראשון לשנת 1886 התייחס המו"ל והעורך יחיאל בריי⁶² לשינויים שחלו בעיתונות העברית בשנה האחרונה וציין בין היתר כי שנים־שלושה שבועונים עבריים התחילו להופיע בתדירות יומית. לדעתו של בריי⁶³ ל שלל את צעד מרחיק לכת – "פסיעה גסה" שעלולה להזיק.⁶³ בריי⁶⁴ שלל את מצדדי היומונים ("עיניהם לא תצפינה למרחוק"), ובו בזמן התנצל על שכוחו לא איפשר גם לו לבצע את אותו המהלך: "אם קוראי הלבנון יבקשו היום מאתנו כי נתחזק עם שאר סופרי ישראל אשר שאר רוח להם כי נוציא גם אנחנו את הלבנון לאור בכל יום, נודה ולא נבוש כי קצרה ידנו גם רוחנו לעשות כמתכונת סופרים אחרים".

ג. הצפירה

נחום סוקולוב אשר מונה כמו"ל משותף של הצפירה עוד בסוף שנת 1885,⁶⁴ ריענן את הביטאון הוותיק, והוביל בהמשך את המהלך שהפך את הצפירה ליומון. במשך שנת 1886 נוספו לסגל כתבי השבועון הזה סופרים בעלי ניסיון מוכח, ובין אלה: נפתלי הרץ נימנוביץ ("הנ"ץ"),⁶⁵ וא"ש פרידברג (הר"שלום) שעבר מפטרסבורג לוורשה משום שלא "הסתדר" עם י"ל גרודון. באחדים ממאמריו התבטא פרידברג בחריפות נגד היום.⁶⁶

ד. המליץ

אלכסנדר צדרבוים, מייסד המליץ והמו"ל שלו, חיפש גוף שיקבל תחת חסותו את כתבי־העת שאותו הוציא לאור, ואדולף צדרבוים, בנו של אלכסנדר, פנה לי"ל פינסקר, יושב ראש תנועת "חובבי ציון", והציע לו לאמץ את המליץ כביטאון הרשמי של התנועה. אגב כך כתב צדרבוים הבן לפינסקר שהיום העומד לצאת לאור בימים הקרובים

שנים רבות לאחר שהיום פסק להופיע, והעיתון הפך לציון דרך היסטורי בדברי ימי העיתונות העברית, חזרו רבים ממעריציו של קנטור לסקור ולנתח את הגורמים הכלכליים שמנעו את המשך הוצאתו לאור. ההתעלמות של קנטור מבדיקת סיכונים בראשית הדרך מקבלת ביטוי באותן סקירות. אחרי שצבר ניסיון בעריכת עיתונים בדרגות שונות של הצלחה חזר פרישמון, 25 שנה לאחר הופעת היום, לנתח את המצב הפיננסי של העיתון והשמיע במרומז דברי ביקורת. לדעתו הרחיק קנטור לכת משום שנשען על מנויים בלבד ולא פיזר את הסיכון: "קנטור שגה רק בדבר אחד קטן: לא ידע אז את אמתיות הפשוטה, הידועה עתה גם לתינוקות של בית־רבן, כי בכסף החתומים בלבד לא יכול לכלכל עיתון יומי, ומה גם עברי, וכי קודם־לכל, אחרי שהשיג את הרישיון להוציא את עתונו, היתה חובה מוטלת עליו להניח אותו לתוך כיסו ולבקש לו שותף של ממון".⁵⁷

טריוווש, שהוזמן על־ידי קנטור להצטרף לצוות היום נזהר בכבודו של קנטור וכותב במרומז ובגוף שלישי: "כשאדם ממציא עסק חדש, יש אשר הוא לבדו מצליח בו, וכל העושה כמוהו יוצא וידו על ראשו, ויש אשר יהי גם להיפך: הראשון מישר את המפלה לאחרים, ובעצמו יסוג אחור מהר, או לא יצליח. ועסק בהוצאת עיתון עברי, שמהצלחה מרובה הוא רחוק על כל פנים, מהלכו הטבעי כך הוא, שבעל הניסיון הראשון בו לא היה יכול לעמוד זמן רב".⁵⁸

היום בעיני שבועונים אחרים

הופעתו של היום היה אירוע שהביטאונים האחרים לא יכלו להתעלם ממנו, ראשית מחמת החידוש: כתיבה זריזה, קולחת ושונה מהסיפורת שעליה הושתתו כתבי העת האחרים. סיבה נוספה שעוררה תגובות היתה עצם הופעתו של כתב־עת מתחרה שאיים להרחיק מן השוק את הביטאונים שקדמו לו. התגובות התבטאו במאמרים אוהדים או עויינים שפורסמו בביטאונים אחדים, ובאחרים התחיל תהליך של רה־ארגון שנועד להיערך לקראת התמודדות עם היריב הכלכלי שהופיע בזירה.

א. הצבי

העיתון העברי היחיד שהקדיש מאמר ביקורת מקיף ומכובד לרגל הוצאתו לאור של היום, היה הצבי.⁵⁹ אליעזר בן־יהודה, שישב בירושלים, מתייחס תחילה למבנה היומון העברי מפטרסבורג ("צורתו מבחוזי: שני דפים גדולים, אורך האחד – חלל הדפוס – ארבעים מאיות המיתר ורוחבו עשרים וחמש, הדפוס עצמו ברור ויפה, ההגה בלתי שלמה⁶⁰ כל צרכה וכו.."). בהמשך יש לבן־יהודה השגות על תוכן היומון ומגמותיו המוצהרות. על בן־יהודה לא מקובלת גישת אי־ההתערבות שעליה הצהיר קנטור. הצבי דורש שעורך היומון החדש יצהיר על דרכו הפוליטית ואם לא – שלא יעמיד עצמו בעמדת שופט מכריע או מגשר בין הכיתות (כוונתו, כמובן, בין תנועת "חובבי־ציון" לבין מתנגדיה). בן־יהודה הרחיק לכת בדרישתו, משום שקנטור לא ראה מעולם את תפקידו כבורר וכפוסק, אלא כעיתונאי "אובייקטיבי" המציג עובדות ומשאיר את השיפוט להחלטת הקורא (ראו מאמרו של גדעון קורץ). גישה עיתונאית מודרנית זאת לא הייתה, כנראה, מובנת לבן־יהודה:

הדרך אשר סלל לו היום לא ישרה בעינינו. אם אין חפצו להכניס ראשו

מתנגד ל"חיבת ציון"⁶⁷ ופוגע באיתנותו של המליץ. היחלשותו של המליץ, לדעת צדרכים, עלולה להזיק גם לתנועה:

מתנגדי ארץ-ישראל – ועדיין יש הרבה כאלה רבים מאד אצלנו – פועלים נגדו בכל הדרכים ומשתדלים לחסל את עיתונו המייצג את האינטרסים של אוהדי ארץ ישראל, זוהי עובדה. הם אפילו הספיקו להזיק לו בהבאישים את ריחו בדעת הקהל כאן ובפרובינציה באמצעות סוכנים שונים. האסון לא היה גדול אילו עמדה לימינו של העיתון מפלגה נגדית. אך זאת לא קיימת. נציגי⁶⁸ Chowwe Zion צריכים סוף סוף להבין, שדרוש להם ביטאון משלהם, ושביטאון כזה יכול להיות להם דוקא 'המליץ'.

אמת כי להיום מנבאים הכל מיתה מהירה. אולם כבר עצם הופעתו בקרב ההמון חסר ההבחנה, אמנם הופעה זמנית, חזקה עליה שתגרום פצע ליריבו המליץ.

אני אומר לך כל זאת בסוד ולפי יזמתי העצמית... יהיה חבל ואפילו חבל מאד, אם המליץ יאלץ לעלות על שרטון בלחץ תחרות התועמלנים העוינים את מגמתו.⁶⁹

בקיץ תרמ"ו פרסם ש' ברנפלד⁷⁰ בהמליץ סדרת מאמרים שכותרתה "חזות הכל", וי"ל גורדון שיבץ אותם כמאמרי מערכת. ברנפלד, בדומה לגורדון, ראה את עיקר תפקידה של עיתונות עברית אמצעי להפצת יצירות ספרותיות, ומדורי חדשות הם תפל לעיקר זה. במהלך כתיבת הסדרה נודע לברנפלד שהמליץ הלך גם הוא בעקבות היום ושינה את תדירות הופעתו ליומית ועל כך הגיב:

זה כעשר שנים גם ספרותנו קפאה והיתה לנציב קרח. הסופרים הטובים שבנו או כי מתו וגועו ברבע או כי תלו כנורותיהם על ערבים בערבה. סופרים רבים יפקיעו עצמם מעבודה הזאת שהחזקה קטלנית לפי שממיתה היא את בעליה; ויש אשר בתור סופרי מ"ע המה זורעים על צחי סלע ומבלים מבחר ימיהם בכתיבת חדשות ועשיית מטעמים להאספסוף אשר בקרבנו, כי עמי אהבו כן ומאָה להבלים כאלה [...]. אמנם יש לנו כה"ע יומיים, אבל אם שקל ישקל ערכם הרוחני יקל משקלם מאד. [...] רע עלי המעשה לראות כה"ע בלי שום תכלית, רק כדי לשעשע את נפש ההמון בחדשות של הבל.⁷¹

שלב ההקמה – סיכום

י"ל קנטור הציב על המדף של העיתונות העברית דגם מודרני ורענן של עיתון עברי יומי, ובכך פתח פרק חדש וחשוב בתולדות העיתונות העברית – "התפתחות של קנין לאומי", קרא לזה מרדכי בן הלל הכהן.⁷² הרעננות שהביא עמו היום שידרה איום לעיתונים הוותיקים השאננים, ואלה נאלצו תחילה להתגונן, בהמשך להידמות להיום ולבסוף לצאת למלחמה רעשנית נגדו. התחרות הביאה לכך שגם הצפירה וגם המליץ הוסיפו מדורים חדשים לביטאונם, טייבו מדורים קיימים, ובעיקר השביחו את סגל העורכים והכתבים. כאשר הביטאונים הוותיקים הפכו ליומנים התברר להם שקהל היעד אינו רק קוראי עברית, אלא שרובם גם לאומיים שנוטים לחיבת ציון. הזיהוי הנכון איפשר להם להתמודד עם היום ולבסוף אף להביס אותו.

מאמר זה סוקר בעיקר את ראשית דרכו של היום ואת המקורות למימונו. ההשתדלות להשגת הרישיון והרדיפה אחר מלווים ומשקיעים,

כל אלה הם רק חלק מן האתגר שעמד בפני י"ל קנטור כמו"ל וכעורך. עמידה איתנה של 'אישי היום' בפני ההתגרות הממושכת של העיתונים המתחרים היוותה עבורם אתגר קיומי מרכזי.

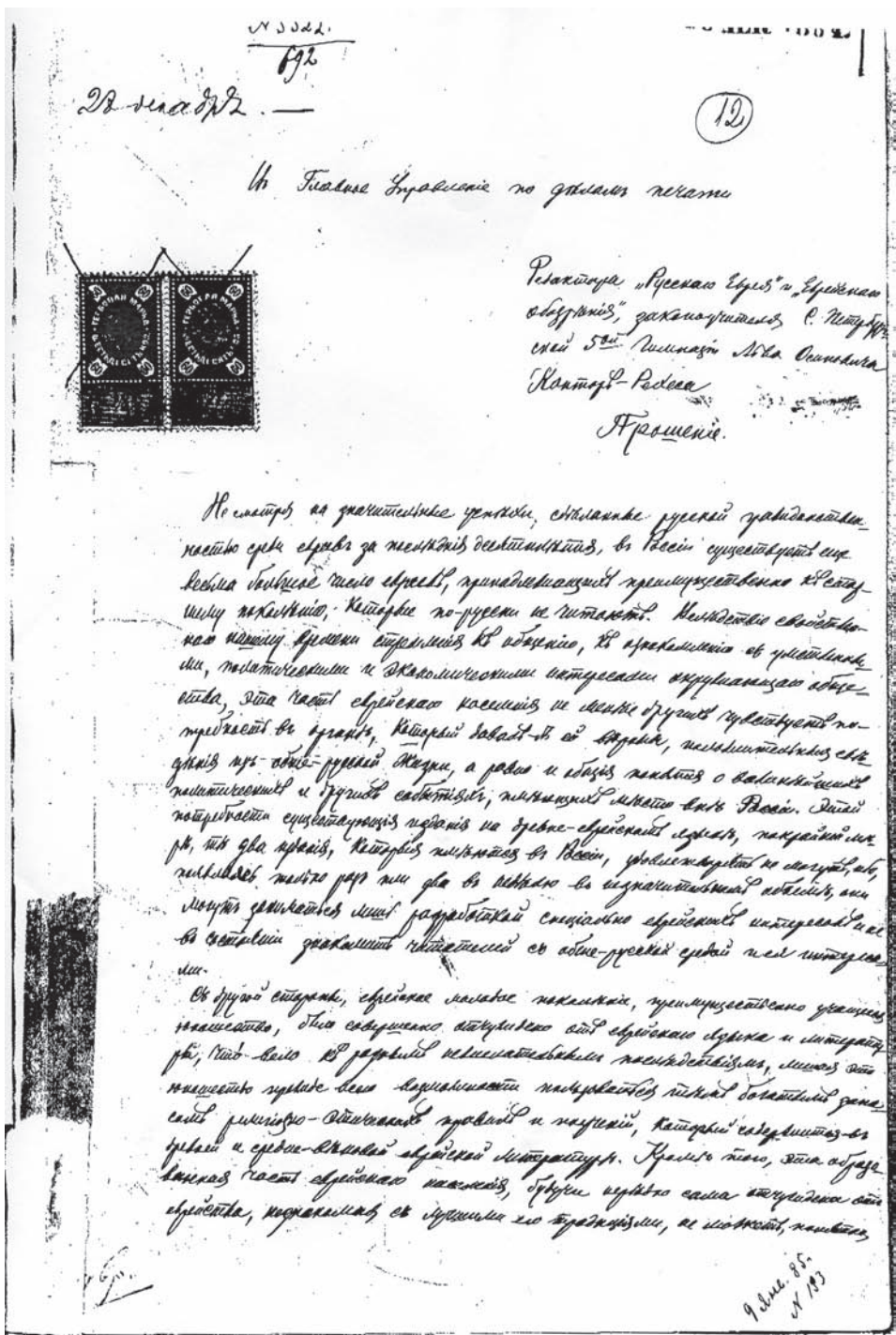
הערות

- 1 תודה לד"ר מרדכי זלקין שעודד אותי לכתוב מאמר זה, הסכים לעבור על הטיוטה והוסיף הערות חשובות.
- 2 ראו, למשל, דוד טל, ד"ר יהודה לייב קנטור, מאתרוני תנועת ההשכלה, עורך יומון עברי ראשון, עבודת גמר, טורו קולג', ירושלים 2002.
- 3 ב"צ כ"ץ, "70 שנה לצאת העתון העברי הראשון", בתוך העבר ד' תשט"ז, עמ' 133.
- 4 נחום סוקולוב, אישים, הספריה הציונית, ירושלים תשי"ח עמ' 153-154. המאמר נכתב בלונדון בטבת תרצ"ו ופורסם באותה שנה בעיתון הארץ (בהמשך "אישי היום").
- 5 ג. קרסל, "נחום סוקולוב, דרכו ופועלו" הקדמה להצופה לבית ישראל, הספריה הציונית ירושלים תשכ"א ע' 38.
- 6 ראה למשל מרדכי בן-הלל הכהן, עולמי, ירושלים תרפ"ז חלק ראשון עמ' 96-95 וכן חלק שני עמ' 118. צדרכים אף השיג בשנת 1885 רישיון להוציא לאור ירחון ספרותי ("המצפה").
- 7 שאול פנחס רבינוביץ (שפ"ר) (1845-1910) סופר, פובליציסט וחוקר. בשנת 186 הוציא לאור בוורשה את השנתון כנסת ישראל.
- 8 קשר, גליון 32 נובמבר 2001 עמ' 87.
- 9 היום גליון 1 לשנת 1886 – מאמר המערכת.
- 10 אגרות י"ל גארדאן בעריכת י"י ויסברג, ורשה 1894 אגרת 306 עמ' 154.
- 11 פרישמן היה כתב הצפירה לפני שהצטרף למערכת היום.
- 12 דוד פרישמן, היום – הצפירה גליון 25 שבט תרע"א. מנוחה גלבוה בדעה כי ההתנגדות של סוקולוב נבעה כנראה מאינטרס אישי (קשר 18, נובמבר 1995 עמ' 45).
- 13 ציטוטים מהמכתבים וכן צילום מהמקור פורסמו במאמר של ד"ר באואר – בקשר 32 [ראה הערה 7 לעיל].
- 14 גדרון קוץ, 'חדש מלא ישן', קשר 32 עמ' 97.
- 15 "אישי היום", עמ' 155.
- 16 שם, עמ' 159.
- 17 Istoricheskii Arkhiv-RGIA Rossiiskii Gosudarstvennyi (הארכיון הממלכתי הרוסי ההיסטורי), קרן (פונד) 776 תיק 318 (מח' 8) תיק מחלקה 1 של הרשות לענייני עיתונות.
- 18 שם, דף 8.
- 19 צבי (הירש) הכהן רבינוביץ (1832-1889). מדען ושתדלן. פירסם ספרים בתחום המתמטיקה וסטטיסטיקה. קיים קשרים טובים עם רוזנים, שרים ועם אנשי כספים ומסחר בפטרסבורג. ראה אפשטיין, מקור ברוך, וילנה תרפ"ח פרק ו סעיף ב.
- 19 הצפירה, גליון 34 לשנת 1885 עמ' 272.
- 20 הגרף איוון דוידוביץ דליאנוב.
- 21 כך במקור. במאמר משנת 1911 ציין קנטור את תפקידו של דליאנוב כשר להשכלת העם. ראה הערה 23.
- 22 בארמית, בן האיש הנזכר.
- 23 אישי היום, עמ' 158.
- 24 המכתב פורסם בהעבר חוברת ד' תשט"ז ומסומן שם כמכתב א'. התאריך שבראש המכתב שגוי. באותו מכתב מתייחס קנטור למאמר על קלמן שולמן שפורסם בהשלח בשנת 1899. לכן מתבקש שהמכתב המצוטט ישא תאריך של 1899. מובן שאין בכך כדי לגרוע מדברי קנטור על קשריו עם דליאנוב.
- 25 י"ל קנטור 'לפני חמש ועשרים שנה' הד הזמן גליון 26 לשנת 1911.
- 26 הזמן ובהמשך הד הזמן (שינוי השם בא לעקוף את גזרות הצנזורה) יצא תחילה לאור בפטרסבורג ולאחר מכן בוילנה כיומון. על ביטאון זה ראה בורציון כץ, העבר, תל-אביב חוברת ד' עמ' 8-22.
- 27 שם.
- 28 מאריה גרצברג, "י.ל. קנטור – אדם שנשכח", האומה, גליון מס. 104, שנה

- כ"ח, קיץ 1991, עמ' 404.
- 28 כ"ץ, י"ל קצנלסון – האיש ופועלו, השלמה לספרו של י"ל קצנלסון "מה שראו עיני ושמעו אוזני", ירושלים ה'תש"ז עמ' 199.
- 29 כך כונו הכתבים וסגל העיתון על פי מונחי הזמן.
- 30 חנניה (חנניא) בן תרדיון: תנא מהמאה השנייה, אחד מעשרת הרוגי המלכות. בביצוע גזר הדין הקיפו אותו חיילי רומי באש והניחו על ליבו ספוגי צמר רטובים כדי להאריך את תהליך הגסיסה (תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח/א). גורדון החליף במכתבו את האש בחובות.
- 31 הערה 13 לעיל.
- 32 י"ל קנטור: "לפני 25 שנה", **הד הזמן**, גליון 26 לשנת 1911.
- 33 י"ל הכהנוביץ, "מזכרונותיו של בוקי בן יוגלי", **הד הזמן**, גליון 26 לשנת 1911.
- 34 כ"ץ – ראה הערה 30.
- 35 קונסטנטין (אבא) שפירא (1839-1900), צלם, פובליציסט עברי ושתדלן. פירסם יצירות בעברית גם לאחר שהתנצר. נטה ל"חיבת ציון". מעמדו כצלם בחוגי בית המלוכה איפשר לו לפעול לקידום ביטאונים עבריים. ראה חיים תורן 'אבא קונסטנטין שפירא', **מאזנים** כרך י"ז עמ' 41.
- 36 אברהם שלום פרידברג (1838-1902) סופר ומתרגם עברי, השפיע על המליץ לנקוט בקו תומך בתנועת "חיבת ציון". החל בשנת 1886 הצטרף להצפירה והמשיך באותו הקו. מתוך מכתבו של ק' שפירא משתמע כי פרידברג בא אליו בטענות על כך שהוא תומך בקנטור.
- 37 בית הספרים הלאומי, אוסף כתבי יד – קונסטנטין שפירא 102 – V/898. הנמען לא צויין בגוף המכתב, אך כנראה שמדובר באברהם שלום פרידברג. הנחה זו נתמכת על משפט שבגוף המכתב המתחיל במילים "האמן לי שלום".
- 38 אלכסנדר צדרבוים – אר"ז, בעל המליץ.
- 39 י"ל קנטור, "לפני 25 שנה", **הד הזמן**, גליון 26 לשנת 1911. נתון דומה רשום גם במכתב של קנטור לטריווש.
- 40 עיתונים עברו כדרך שגרה מיד ליד. יש שמכילים ב-10 את מספר המנויים כדי להגיע למספר הקוראים (כך גם סוקולוב – 'איש היום' עמ' 156) ואחרים מכילים אפילו ב-20. טרוויש מקפיד להעיר בזכרונותיו "כל האומר על קוראים וחותרים הינו הק' אינו אלא טועה".
- 41 י"ל קנטור, "לפני 25 שנה", **הד הזמן**, גליון 26 לשנת 1911
- 42 נוהג שהיה מקובל בעיתונים רבים. המליץ עשה בזה שימוש רב.
- 43 שאול פנחס רבינוביץ (שפ"ר) תרגם את כתבי גרץ מגרמנית לעברית ואף הוסיף הערות והבהרות משלו. שפ"ר ניסה תחילה לתמצת את כתביו של גרץ, אך הגיע למסקנה שלא ראוי לנהוג כך. כנראה עמד קנטור להפיץ את התרגום המקוצר שלא הושלם.
- 44 ראה הערה 30 עמ' 200.
- 45 המכתב שנושא תאריך 28.7.1896 פורסם בהעבר חוברת ד' (תמוז תש"ז), ומסומן כמכתב ח'.
- 46 המילים "מאחד מעורכי הדינין" רשומות במכתבו של קנטור אך הושמטו מהתודפס בהעבר.
- 47 שמו הספרותי של שלום רבינוביץ (1859-1916).
- 48 דוד פרישמן, **אגרות**, ניו-יורק ה'תרפ"ז, עמ' קי"ז – קי"ח. אגרת ל"ט.
- 49 משחק מילים של פרישמן. במקורות המונח "לצאת ידי חובה" משמעו סף מזערי שדרוש לשם קיום מצווה דתית. פרישמן הסב את המילה "חובתו" ל"חובותיו" ונתן פרוש למילה "לצאת" במובן לסלק חובות.
- 50 שלום עליכם ירש באותה תקופה עיזבון גדול מחותנו וניהל עסקים בקיבו.
- 51 Dmitry.A. Elyashevich, **Government policy and Jewish printing in Russia, 1797-1917**, עמ' 371.
- 52 אלישביץ מציין שהשלטונות העניקו סיוע מסוג זה רק לעיתים נדירות. יצחק דב בר לוינזון (ריב"ל) קיבל בשנות השלושים של המאה ה-19 מענק מ"ההון לחינוך יהודי" בגין ספריו **תעודה בישראל ובית יהודה**. ממחקרו של אלישביץ עולה שגם צדרבוים-ארז, עורך המליץ ביקש מענק מאותו מקור ונימק "מצבי הכספי לעת זקנתי אינו משביע רצון. במיוחד הוא הורע עקב התחרות מצד עיתונים יהודים יומיים אחרים, המורשים על ידי השלטונות". אך בקשתו לא נענתה.
- 53 יוסף אליהו טרויוש (1940-1957) איש וילנה, מורה, סופר ופובליציסט עברי.
- 54 הספירה הלאומית, אוסף שוודרון. המכתב פורסם במוסף לעיתון **דבר** ביום ה' אדר תרצ"ו.
- 55 **שם**.
- 56 הערה 47.
- 57 פרישמן, **כל כתביו**, כרך שביעי, עמ' מ"ח.
- 58 י"א טרויוש, זכרונות ליום מלאת חצי יובל לעתונות העברית היומית, **הד הזמן** 31.1.1911.
- 59 **הצבי** – ירושלים גליונות כ"ג וכ"ד לשנת תרמ"ו.
- 60 גם לאחרים היו השגות על איכות ההגהה בגליונות הראשונים של היום. וויסמן מקיב כתב על כך לפרישמן שהשיב לו: "השיבושים שהעירות עליהם צועקים אלי מן היום וגם אני כבר העירותי על וו"ן יתרים או חסרים וכיוצא בזה, ובפרט שאין לנו עוד מגיה כראוי למ"ע יומי". ראה פרישמן, **אגרות**, עמ' ע"ח.
- 61 **הלבנון** נוסד בירושלים בשנת 1863 ונדד לערים שונות באירופה, בהן יצא לאור על ידי יחיאל ברי"ל [ראו: ש"ל ציטרון, "רשימות לתולדות העתונות העברית – הלבנון", העולם 1912, גדעון קוז, "תיק הלבנון", מעריכים ומכתבי עתים, עמ' 9-38].
- 62 יחיאל ברי"ל (1836-1886), ממקדמי הדפוס העברי ומראשוני העיתונאים בירושלים.
- 63 פסיעה גסה מזיקה למאור עיניים על פי תלמוד בבלי, מסכת ברכות דף מ"ג עמ' ב.
- 64 הודעה על כך נמסרה בהצפירה, גליון 48 (תרמ"ו).
- 65 נפתלי יהודה (הירץ) נימנוביץ, פובליציסט יליד 1843. כתב בעיתונים שונים שיצאו לאור בפולניה. במחצית השנייה של המאה הי"ט.
- 66 הכוונה בעיקר לסדרת המאמרים "שפוט השופטים". המאמר הראשון בסדרה פורסם בהצפירה גליון 114 (1886) והאחרון בגליון 122 (1886).
- 67 שם התנועה הוסב מ"חובבי ציון" ל"חיבת ציון" לאחר הוועידה השנייה של התנועה שהתקיימה בשנת 1887 בדרוסקניק.
- 68 כך במקור.
- 69 דרויוב (לסקוב), **כתבים**, כרך רביעי מכתב 753 מיום 21.1.1886
- 70 שמעון ברנפלד (1860-1940), חוקר, סופר ופובליציסט. סמוך לכתבת המאמרים שמוזכרים כאן הוסמך בתואר דוקטור לפילוסופיה וכיהן כרב ראשי לקהילות ישראל הספרדיות בבלגרד.
- 71 ש' ברנפלד, "חזות הכל", המליץ, גליון 37 (1886) עמ' 962-963.
- 72 **עולמי**, ספר שני, ירושלים תרפ"ז עמ' 117.

בקשה בתאריך 28 בדצמבר 1884 לרשות לענייני עיתונות בפטרסבורג לקבלת רישיון להוצאת עיתון יומי עברי ראשון בשם העת על ידי י.ל. קנטור:

חותמת: תאריך: 28 בדצמבר 1884 סימון: 5522/692

אל: הרשות הראשית לענייני עיתונות
מאת: העורך של "רוסקי יבוי" ו"סקירה יהודית", מלמד החוק הדתי בגימנסיה v בסנקט-פטרבורג, לב אוסיפוביץ' קנטור-רכס

בקשה

על-אף ההצלחות המשמעותיות שנחלה האזרחות הרוסית בקרב היהודים בעשורים האחרונים, עדיין ישנם ברוסיה יהודים רבים, בעיקר מבני הדור המבוגר, שאינם קוראים רוסית. המגמה האופיינית לזמננו היא לשקף באמצעותה התקשורת את האינטרסים המקומיים, הפוליטיים והכלכליים של החברה הסובבת. חלק זה של הציבור היהודי, בדומה לאחרים, מרגיש צורך לקבל לידי בטאון מתאים שיספק לו ידיעות נכונות וחיוביות אודות החיים הכלל-רוסיים, ומושגים על מאורעות פוליטיים ועל ארועים חשובים אחרים המתרחשים מחוץ לרוסיה. העיתונים הקיימים בשפה היהודית הקדומה, לפחות אותם שני עיתונים שמצויים ברוסיה, אינם מסוגלים לספק את הצורך הזה משום שהם מתפרסמים רק פעם או פעמיים בשבוע ובהיקף מצומצם, והם עוסקים רק בעניינים מיוחדים ליהודים, ואין בכוחם להכיר לקוראים את הסביבה הכלל-רוסית ואת האינטרסים שלה.

מצד שני, הדור היהודי הצעיר, ובעיקר הנוער הלומד, מנוכר לגמרי מהשפה ומהספרות היהודית, דבר שמשליך לכוונים בלתי רצויים. בראש ובראשונה ניטלת מהנוער הזה האפשרות להיעזר באוצר עתיר הוראות וכללים דתיים-אתניים הטמון בספרות היהודית הקדומה והביניימית. מלבד זאת, החלק המשכיל הזה שבאוכלוסייה היהודית, בהיותו מנותק לעיתים מהיהדות ואיננו מודע למסורות הטובה שלה, איננו מסוגל להשפיע בצורה ראויה על ההמון היהודי כדי להעלות את רמתו המוסרית, והרי זה הייעוד של המעמד הנאור בכל חברה.

על מנת לתת מענה לשני הצרכים האמורים: מחד, להכיר לדור המבוגר של יהודי רוסיה את החיים הכלל-רוסיים ואת האינטרסים הכלולים בכך, ומאידך לקרב את הדור היהודי הצעיר למסורת הדתיות-מוסריות הטובה, וכתוצאה לוגית מכך לגרום לכך שתהיה לנוער הזה השפעה על ההמון היהודי, הריני מתכבד לבקש מהרשות הראשית לענייני עיתונות לאשר לי החל מינואר של שנה הבאה, שנת 1885, להוציא לאור תחת עריכתי:

1. בטאון פוליטי וכלכלי, באישור הצנזורה המוקדמת, בשפה היהודית הקדומה, תחת השם "העת", שיופיע בהיקף של כ-1½ דפים ביום, שש פעמים בשבוע, לפי התכנית המצורפת בזאת, כשהמטרה היא לקרב את הבטאון הזה לצורת עיתון כלל-רוסי;
2. ירחון מדעי וספרותי-היסטורי, באישור הצנזורה המוקדמת, בשפה היהודית הקדומה, תחת השם "ציון", בהיקף של 6-10 דפי דפוס בחודש לפי התכנית המצורפת.

בנוסף הריני מתכבד לבקש מהרשות הראשית לענייני עיתונות להתיר לי לקבוע מחיר שנתי לבטאון היומי בגובה תשעה רובלים בשנה, עם חלוקה מתאימה לתקופות של 3 ו-6 חודשים, ועבור הירחון – בגובה של עשרה רובלים בשנה, עם מחיר מתאים ל-3 ו-6 חודשים, ואילו גליונות נפרדים של היומן למכור במחיר של 6 קופיקות, ושל הירחון – ב-70 קופיקות.

ס.פטרבורג; 28 בדצמבר 1884 ל. קנטור-רכס

המקור: ר.ג.א. קרן 776 מח' 8 תיק 318 דפים א1 ו-ב1.